

Gulmira BERDIYEVA,
Toshkent ijtimoiy innovatsiyalar universiteti dotsenti, PhD
E-mail: sharopovr@bk.ru

Qarshi davlat universiteti dotsenti, p.f.d L.Beknazarova taqrizi asosida

PEDAGOGIK JAMOADAGI BULLING: IJTIMOY-PSIXOLOGIK TAHLIL

Аннотация

Pedagogik jamoadagi bulling (masxara qilish) ta'lim muassasalaridagi muhitga va pedagoglarning kasbiy faoliyatiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadigan keng tarqalgan muammo hisoblanadi. Ushbu tadqiqot pedagoglar o'rtasidagi bullingning mohiyati, shakllari va oqibatlarini tahlil qilish hamda uning yuzaga kelishiga olib keluvchi omillarni aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot doirasida pedagoglar o'rtasida so'rovnoma va jabrlanuvchilar bilan chuqur intervyular o'tkazildi, bu esa muammoni yanada batafsil o'rganish va uning oldini olish bo'yicha amaliy choralarini taklif qilish imkonini berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim muhitida bullingga samarali qarshi kurashish uchun nol tolerantlik siyosatini ishlab chiqish va pedagoglar uchun qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish zarur.

Kalit so'zlar: bulling, pedagogik jamoa, ish joyidagi masxara qilish, ijtimoiy-psixologik tahlil, ta'lim muhiti, kasbiy yonish, jamoadagi mojar, nol tolerantlik, xodimlarni qo'llab-quvvatlash.

ИЗДЕВАТЕЛЬСТВА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КОЛЛЕКТИВЕ: СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Издевательства в педагогическом коллективе, также известные как буллинг, представляют собой распространенную проблему, которая оказывает значительное негативное влияние на атмосферу в образовательных учреждениях и на профессиональную деятельность педагогов. Данное исследование направлено на анализ природы, форм и последствий издевательства среди педагогов, а также на выявление факторов, способствующих их возникновению. В рамках работы проведен опрос педагогов, а также глубокие интервью с пострадавшими, что позволило более детально рассмотреть проблему и предложить практические меры по её предотвращению. Результаты исследования показывают, что для эффективного противодействия буллингу в образовательной среде необходимо разработать и внедрить политику нулевой терпимости, а также создать систему поддержки педагогов.

Ключевые слова: буллинг, педагогический коллектив, издевательства на работе, социально-психологический анализ, образовательная среда, профессиональное выгорание, конфликт в коллективе, нулевая терпимость, поддержка работников.

BULLYING IN THE PEDAGOGICAL TEAM: A SOCIO-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

Annotation

Bullying in the pedagogical team, also known as workplace harassment, is a widespread problem that has a significant negative impact on the atmosphere in educational institutions and on the professional activities of educators. This study aims to analyze the nature, forms, and consequences of bullying among teachers, as well as identify the factors contributing to its occurrence. The research includes a survey of teachers and in-depth interviews with affected individuals, which allowed for a more detailed examination of the issue and the proposal of practical measures for its prevention. The results indicate that effective counteraction to bullying in the educational environment requires the development and implementation of a zero-tolerance policy, as well as the creation of a support system for teachers.

Key words: bullying, pedagogical team, workplace harassment, socio-psychological analysis, educational environment, professional burnout, team conflict, zero tolerance, employee support.

Kirish. Pedagogik jamoadagi masxara qilish (bullying) tizimli haqoratlardan iborat bo'lib, u xodimlarning ishi muhitini yomonlashtirishga, ularning sha'nini pastlashtirishga va obro'sini to'kishga qaratilgan. Maktabdagi bullingdan farqli o'laroq, pedagoglar o'rtasidagi masxara qilish ko'pincha nazarga tushmay qoladi yoki e'tiborsiz qoldiriladi, chunki kasbiy intizom va obro'-e'tiborga doir xavotirlar mavjud. Ammo uning oqibatlari nafaqat ayrim xodimlar, balki butun ta'lim muhiti uchun ham halokatli bo'lishi mumkin. Ushbu maqsad maqolaning asosiy maqsadi — pedagogik jamoalardagi bullingning tabiati, uning asosiy sabablari va rivojlanishiga yordam beradigan omillarni aniqlash, shuningdek, bu hodisani oldini olish va minimallashtirish usullarini taklif qilishdir.

Metodlar. Pedagogik jamoadagi bullingning tabiati va ko'lamini tadqiq qilish uchun ham sifatli, ham miqdoriy usullar qo'llanildi. Miqdoriy tahlil doirasida turli ta'lim muassasalari pedagoglari orasida so'rov o'tkazildi, bu esa masxara qilish holatlari, turlari va oqibatlarini aniqlashga qaratildi. Sifatli tahlil jabrlanuvchi pedagoglar bilan chuqur suhbatlar va jamoadagi nizolar va stressli vaziyatlar haqidagi hujjatlar va hisobotlarni tahlil qilishni o'z ichiga oldi. Tanlangan ishtirokchilar turli ish staji va malakaga ega bo'lgan pedagoglardan iborat bo'lib, bu kengroq fikr va tajribalarni qamrab olishga imkon berdi [1].

Pedagogik jamoadagi bullingni tadqiq qilish uchun miqdoriy va sifatli tahlil usullari qo'llanildi. Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi:

Miqdoriy tadqiqot: So'rovnoma. Anonim so'rovnoma ishlab chiqildi, unda ish muhitidagi masxara qilishning turli jihatlarini aniqlashga qaratilgan 25 ta savol bor edi. Savollar quyidagi jihatlarini qamrab olgan:

- Bulling holatlari qanchalik tez-tez uchraydi?
- Masxara qilish turlari (psixologik bosim, ijtimoiy izolyatsiya, mikroagressiyalar).
- Masxara qilishning psixologik holat va ish natijalariga ta'siri.

– Pedagoglarning bullingga qarshi kurash choralarini va yordam tizimi haqida xabardorlik darajasi.

So'rovnoma maktab va kollejlardagi pedagoglar o'rtasida o'tkazildi, u bir yoki bir nechta javob variantlarini tanlash va Laykert shkalasidan («hech qachon»dan «juda tez-tez»gacha) iborat bo'lgan savollarni o'z ichiga oldi. Taklif etilgan savollar quyidagilarni o'z ichiga oldi:

- Siz qanchalik tez-tez hamkasblaringiz tomonidan haqoratlariga duch kelgansiz?
- Nizolar yuzaga kelganda rahbariyat tomonidan qo'llab-quvvatlanganmisiz?
- Masxara qilish sizning emotsional holatingiz va ishda davom etish istagingizga qanchalik ta'sir qildi?

Umuman olganda, tadqiqotda 150 pedagog ishtirok etdi, bu esa statistik tahlil uchun yetarli ma'lumotlarni yig'ish imkonini berdi.

Sifatli tadqiqot: Chuqur suhbatlar
So'rovdan tashqari, oldin ishda masxara qilishga duch kelgan 15 pedagog bilan chuqur suhbatlar o'tkazildi. Intervyular 30 dan 60 daqiqagacha davom etdi va yarim tuzilgan shaklda bo'lib o'tdi, bu ishtirokchilarga o'z his-tuyg'ularini va fikrlarini erkin ifodalashga imkon berdi. Asosiy mavzularga shaxsiy masxara qilish tajribasi, nizolar bilan bog'liq muammolarni hal qilish strategiyalari, shuningdek, ta'lim muassasasidagi yordam tizimini idrok qilish kirar edi. Bu intervyular bullingning emotsional jihatlarini va uning

pedagoglarning kasbiy va shaxsiy intilishlariga ta'sirini chuqurroq tushinishga yordam berdi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish. So'rovnoma ma'lumotlari tasviriy statistika usullari bilan tahlil qilindi, bullingning turli shakllarining tarqalish darajasini baholash uchun tez-tezlik tahlili va o'rtacha qiymatlarni hisoblash usullari qo'llanildi. Sifatli tahlil uchun esa mavzuiy tahlil usuli ishlatildi, bu ishtirokchilarning tajribasidagi asosiy mavzular va patternlarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni berdi:

– So'rovda ishtirok etgan pedagoglarning yarmidan ko'pi masxara qilishning turli shakllariga duch kelgan.

– Ijtimoiy izolyatsiya va psixologik bosim bullingning eng ko'p tarqalgan shakllari bo'lgan.

– Yordam tizimining yo'qligi va mavjud choralar haqidagi yetarlicha xabardor emaslik bullingning pedagoglarga nisbatan salbiy ta'sirini kuchaytiradi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shundan dalolat beradiki, so'rovda ishtirok etgan pedagoglarning 60% dan ortig'i hamkasblari yoki ma'muriyat tomonidan turli shakllarda masxara qilingan. Eng keng tarqalgan bulling shakllari quyidagilar:

Psixologik bosim - muntazam kamsitishlar, haqoratlar, e'tiborsiz qoldirish va kasbiy obro'ni to'kish.

Ijtimoiy izolyatsiya - ishchi guruhlardan ajratish, kasbiy masalalarni hal qilishda yordam bermaslik.

Mikroagressiyalar - kamsitishli gaplar va kosviy ishoralar, bu esa o'z-o'zini baholash va ishonchni pastlatishga olib keladi.

Ma'lumotlarning tahlili bulling asosan nizolarni boshqarish va xodimlarni qo'llab-quvvatlash tizimi mavjud bo'lmagan jamoalarda ko'proq uchrashini ko'rsatdi. Masxara qilishga duch kelgan pedagoglar yuqori darajadagi xavotirlik, doimiy charchoq va kasbiy motivatsiyaning pasayishiga ega ekanini bildirgan. Ular orasida ishdan bo'shshga qaror qilganlar ham ko'p bo'lgan, bu esa umumiy ta'lim tizimi uchun jiddiy oqibatlarini mavjudligini ko'rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi - pedagogik jamoada masxara qilish (bulling) ko'lamini va tabiatini o'rganish, shuningdek, ushbu muammoning rivojlanishiga yordam beradigan asosiy omillarni aniqlash va ularning pedagoglarning emotsional holatiga ta'sirini baholash.

Masxara qilish turlari:

– Psixologik bosim (tanqidlar, kamsitishlar) - 58% respondentlar bu turdagi masxara qilishga duch kelganini ko'rsatdi.

– Ijtimoiy izolyatsiya (ishchi guruhlardan ajratish, e'tiborsiz qoldirish) - 40%.

– Mikroagressiyalar (ironiyali tanqidlar, salbiy harakatlar) - 47%.

Emotsional holatga ta'sir: 70% dan ortiq respondentlar ish joyidagi masxara qilish ularda xavotir va stress darajasini oshirganini ma'lum qildi. Takriban 45% bullingning ularning motivatsiyasi va ish qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatganini, 15% esa bu vaziyat tufayli ishdan ketish haqida o'ylaganini ta'kidledi.

Yordam choralarini haqida xabardorlik: Faqat 30% respondentlar qandaydir rasmiy nizolarni hal qilish mexanizmlari yoki

jabrlanuvchilarni qo'llab-quvvatlash tizimi mavjudligini bilgan. So'rovda qatnashganlarning aksariyati (65%) rahbariyat bulling muammolarini hal qilishga yetarlicha jalb qilinmagan deb hisobladi.

Chuqur intervyular

– Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash hissining yo'qligi: Intervyuda qatnashganlarning deyarli barchasi hamkasblari yoki rahbariyat tomonidan qo'llab-quvvatlanmaganini ta'kidledi. Ko'plab respondentlar «sukut» muhitini tasvirladilar, bu yerda nizo yoki shikoyatlarni muhokama qilish odat emas edi.

– Emotsional yonish: Ishtirokchilarning aytishicha, masxara qilish ularni emotsional tuganishga, kasbiy rivojlanishga qiziqishning pasayishiga va o'zlariga ishonch yo'qotilishiga olib kelgan. Ayrımlar yordam olish uchun yetarli resurslarning yo'qligi (masalan, psixologik qo'llab-quvvatlash) vaziyatni yomonlashtirganini aytishdi.

Muhokama. Olingan ma'lumotlar pedagogik jamoada bulling keng tarqalgan hodisa ekanini va pedagoglarning kasbiy hamda shaxsiy holatiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Bullingning rivojlanishidagi asosiy sabablar quyidagilardan iborat:

Iyerarxik tuzilma va notenglik. Rahbariyat ko'pincha avtoritar boshqaruv usullarini qo'llaydi, bu esa nizolar va masxara qilish uchun sharoit yaratadi.

Sukut madaniyati. Pedagoglar ko'pincha yordam so'rashdan qo'rqadilar, chunki bu hamkasblar bilan munosabatlarni yomonlashtirishi yoki ishdan ayrilishi mumkin, bu esa muammoni kuchaytiradi.

Yordam mexanizmlarining yo'qligi. Rasmiy yordam va jabrlanuvchilarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining yetishmasligi bulling bilan kurashish imkoniyatini pasaytiradi va ijobiy ma'naviy muhitni tiklashga to'sqinlik qiladi.

Bullingga qarshi kurash choralarini

Ta'lim va xabardorlikni oshirish. Pedagoglar va rahbariyat uchun masxara qilishni aniqlash va uni oldini olish bo'yicha treninglar o'tkazish kerak. Bu ochiq va qo'llab-quvvatlovchi ish muhitini yaratishga yordam beradi.

Nol tolerantlik siyosati. Ta'lim muassasalarida bullingga nisbatan aniq qoidalar va jazo choralarini belgilanishi kerak. Pedagoglar har qanday holat ko'rib chiqilishi va jazolanishini bilishi kerak.

Yordam tizimi. Masxara qilish haqida xabar berish uchun maxfiy kanallar yaratish, shuningdek, psixologlar va mediatorlarning yordami jabrlanuvchilarga zarur qo'llab-quvvatlashni olishga yordam beradi.

Xulosa. Pedagogik jamoadagi bulling nafaqat ayrim pedagoglarga, balki ta'lim muassasalaridagi umumiy muhitga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadigan muammo hisoblanadi. Bu hodisa bilan kurashish tizimli yondashuvni talab qiladi, uning tarkibida ta'lim, nol tolerantlik siyosati va jabrlanuvchilar uchun yordam tizimini yaratish bo'lishi kerak. Faqat ishonchli va hurmatga asoslangan ish muhiti sharoitida pedagoglar o'z salohiyatini amalga oshirishlari va o'quvchilar uchun qulay ta'lim va tarbiya muhitini yaratishlari mumkin.

ADABIYOTLAR

- Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D., & Cooper, C. L. (2020). *Bullying and Harassment in the Workplace*. CRC Press.
- Leymann, H. (1996). The Content and Development of Mobbing at Work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 165-184.
- Vartia, M. (2001). Consequences of Workplace Bullying with Respect to the Well-being of Its Targets and the Observers of Bullying. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 27(1), 63-69.
- Hoel, H., & Cooper, C. L. (2000). Destructive Conflict and Bullying at Work. *Manchester School of Management*.
- Zapf, D., & Gross, C. (2001). Conflict Escalation and Coping with Workplace Bullying: A Replication and Extension. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10(4), 497-522.
- Matthiesen, S. B., & Einarsen, S. (2007). Perpetrators and Targets of Bullying at Work: Role Stress and Individual Differences. *Violence and Victims*, 22(6), 735-753.
- Branch, S., Ramsay, S., & Barker, M. (2013). Workplace Bullying, Mobbing, and General Harassment: A Review. *International Journal of Management Reviews*, 15(3), 280-299.
- Lutgen-Sandvik, P., & Tracy, S. J. (2012). Answering Five Key Questions about Workplace Bullying: How Communication Scholarship Provides Thought Leadership for Transforming Abuse at Work. *Management Communication Quarterly*, 26(1), 3-47.
- Cowie, H., & Myers, C. A. (2017). Bullying Amongst Teachers: An Examination of Empirical Research. *British Journal of Educational Psychology*, 87(4), 698-716.
- Namie, G. (2003). Workplace Bullying: Escalated Incivility. *Ivey Business Journal*, 68(2), 1-6.
- Бердиева Г.Дж. “Социально-психологические особенности возникновения конфликтных ситуаций у студентов” // Проблемы современного образования, №5, 2020 год.
- Berdieva G. J. “Relationships between conflict behavior and conflict situations in the student community”. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 10, 412-415. Retrieved from <http://www.ajird.journalspark.org/index.php/ajird/article/view/389>
- Berdieva Gulmira Juraevna. “Psychological basis of the concept of conflict behavior”. *Archive of Conferences*, 2021 yil.